

Лихвар В. Д.

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри культурологічних дисциплін та
образотворчого мистецтва, Харківська
гуманітарно-педагогічна академія*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПЕРЕЖИВАННЯ РЕАЛЬНОГО І ТРАНСЦЕНДЕНТНОГО В МИСТЕЦТВІ І РЕЛІГІЇ

Анотація. У статті розглянуто теоретичні аспекти проблеми переживання людиною реального і трансцендентного в процесі освоєння дійсності у мистецтві і релігії як специфічних форм свідомості.

Ключові слова: релігійний культ, релігійна віра, естетичне переживання, релігійне переживання.

Аннотация. Лихвар В.Д. Некоторые аспекты переживания реального и трансцендентного в искусстве и религии. В статье рассмотрены теоретические аспекты проблемы переживания человеком реального и трансцендентного в процессе освоения действительности в искусстве и религии как специфических форм сознания.

Ключевые слова: религиозный культ, религиозная вера, эстетическое переживание, религиозное переживание.

The annotation. Likhvar V.D. Some aspects of experiencing real and transcendent in an art and religion. In the article the theoretical aspects of problem of experiencing a man are considered real and transcendent in the process of mastering of reality in an art and religion as specific forms of consciousness.

Key words: religious cult, religious faith, aesthetic experiencing, religious experiencing.

Постановка проблеми. Обґрунтування і подальше дослідження окремих аспектів, пов'язаних із розумінням специфіки таких складних соціальних феноменів як мистецтво і релігія дає можливість більш глибоко зрозуміти особливості емоційно-психологічного фактора, людських переживань в процесі освоєння дійсності у мистецтві і релігійному відношенні до світу.

Виклад основного матеріалу. Загальні моменти, що властиві мистецтву і релігії не вичерпуються чуттєво-наочним, образним відображенням дійсності і особливою роллю у них фантазії, уяви. І художнє освоєння дійсності у мистецтві, і релігійне відношення до світу не можливі без емоційно-психологічного фактора, без людських емоцій і переживань.

Звісно, ті чи інші відчуття обов'язково переживає і вчений у процесі наукового дослідження. Проте в структуру самого теоретичного знання почуття вченого не входять: формули, закони, теоретичні абстракції існують незалежно від будь-яких емоційних переживань (хоч і можуть за відповідних умов викликати сильні відчуття та переживання як у творців науки, так і її споживачів”).

Інша річ – сфера мистецтва чи релігії. Тут емоційне відношення є необхідним і обов'язковим компонентом як у ході створення художнього твору так і під час його сприйняття. Людина, що не зазнала інтенсивних почуттів і переживань, не тільки не може стати художником, але і залишитися байдужою до творів мистецтва. Георг Зіммель угледів сутність переживання саме у тому, що об'єктивне стає не тільки образом та уявленням, але й моментом самого життєвого процесу” [2:8]. На його думку, в кожному переживанні міститься часточка природи. Проте естетичному переживанню притаманний і суб'єктивний фактор.

«Значення слова «переживання» і його запровадження до суцільного мовного використання бере початок у філософії і літературі, як пише Ганс Георг Гадамер тільки в 70-х роках XIX ст. У XVIII ст. його ще просто немає»[2].

Але у побутовій мові значення слова «переживати» значно старіше. Спочатку воно означало «бути живим, коли щось трапилось». Саме цей вираз несе відтінок того, що сприймається як щось дійсне, а не вигадане, або почуте, але для суб'єкта, що «пережив» ці обставини пережитого – це завжди особисто пережите і водночас збережений зміст того, що було коли пережито. Така багатозначна наповненість форми «переживання» та безпосередність, що передувала будь-якому тлумаченню, обробці, чи доведенню до свідомості, що в кінцевому підсумку стає приводом для тлумачення й матеріалом для формування образу, а також результатом, який від неї походить, тобто зміст, що зберігається [2: 65].

У філософії Дільтей перший надав цьому слову функції поняття в заголовку до книги «Переживання та поетична творчість» яке незабаром піднеслося до визначення вирішального ціннісного поняття. „І те, що таким чином зробилося «переживання», набуває цілком нового буттєвого статусу, коли виражається воно через мистецтво» [2: 66]. «Переживання» означає

Надійшла до редакції 21.12.2011

саме безпосередню даність, яка насамкінець може надавати матеріал для образного фантазування [2:67].

Георг Зіммель, який не тільки супроводив злет слова «переживання» до рівня модного гасла, але угледів відмінності цього поняття саме в тому, що «об'єктивне стає не тільки образом та уявленням, але й моментом самого життєвого процесу» [7:8].

Таке розуміння переживання підтверджується думкою Дільтея про те, що ми «емфатично називаємо переживанням, розуміється щось незабутнє й не відтворюване, безумовно невичерпне в аспекті пізнавальної дефініції свого призначення» [6: 29].

Ганс Георг Гадамер водночас дає вказівку, що «переживання виходить за межі свого життєвого континууму – й водночас є пов'язаним із загальною сукупністю власного життя. За край свого «значення» воно виходить не тільки тому, що як переживання живе до тієї миті, коли буде остаточно перероблене й «зняте» у загальних стосунках власного життєвого усвідомлення, але й за самим способом такої переробки. Мається на увазі значення, що надається переживанню самим його суб'єктом, і доти, доки він сам перебуває всередині цілого у своєму житті, ціле залишається в нього й для нього сучасністю» [2: 73].

Релігійна віра обов'язково включає в себе не тільки впевненість в існуванні потойбічних об'єктів, але і емоційне ставлення до них. Релігійна людина не тільки уявляє бога, думає про нього, вона завжди переживає емоційно своє відношення до бога, бо з одного боку, вірить у його могутність і боїться покарання (релігійний страх), а з іншого – сподівається на його милосердя, співчуття, можливість «прощати гріхи», тобто відчуває до бога позитивні відчуття (захопленість, благоговіння, любов тощо).

Водночас аналізуючи поняття «переживання», потрібно з'ясувати у чому полягає спосіб буття естетичного переживання, яке є різновидом переживання і репрезентує саму суть переживання взагалі. Аналогічно художньому твору, який може бути як світ – для себе і відображенням естетичного переживання, естетичне переживання запозичуючи образи дійсності, стає естетично пережитим і в той же час може бути відірваним від усіх зв'язків з дійсністю... Тобто естетичне переживання має двозначний характер – як уявлення цілого у процесі переживання і за змістом нескінченне. І в той же час сам твір мистецтва збігається з цією сутнісною двозначністю – «бути виразом переживання» і у ході його інтерпретації зрозуміти не інакше, як через переживання того, хто сприйматиме.

Важливо враховувати, що спільним для мистецтва і релігії є не тільки сам факт присутності у них почуттів, емоційних процесів, але і деякі психологічні особливості їх динаміки. Динаміка естетичних почуттів і переживань вперше була підмічена Аристотелем, який встановив, що при сприйнятті трагедії люди спочатку відчувають негативні емоційні почуття, але згодом вони долаються, витісняються позитивними і закінчуються емоційною розрядкою, відчуттям очищення, звільнення. Цей процес розвитку естетичних почуттів в отримав з часів Аристотеля назву

«катарсиса» (букв. – очищення). Унаслідок катарсису протилежні, іноді важкі, болісні переживання, за висловом Л.С.Виготського, «... ніби знаходять свою розрядку, що призводить до їх короткого замикання і знищення» [1:270].

Релігійні переживання, що відчуває віруючий у процесі богослужіння чи індивідуальної молитви, за своїм психологічним змістом і динамічністю дуже подібні до естетичного катарсису. Богослужіння чи молитва розглядається з точки зору їх психологічних функцій, воно являє собою особливі способи і засоби зняття негативних переживань, що накопичились в людині. Віруючі звертаються з молитвою до Бога у надії, що він позбавить їх від страждань, неприємностей, хвороб, задовольнить їх молитви та бажання. А оскільки вони вірять в реальність Бога і його всемогутність, то молитва часто приносить їм психологічне полегшення і утішання. Негативні переживання у них витісняються позитивними. Невірно було б відкидати чи недооцінювати психологічне значення молитви і богослужіння. Проте не слід забувати, що психологічне «утішання», яке дає релігія, що за суттю своєю має ілюзорний характер, оскільки спирається на неправильні передумови. Тому таке «утішання» об'єктивно наносить шкоду розвитку людській особистості. Замість того, щоб спрямовувати енергію і волю людини на вирішення реальних проблем, воно відводить її від дійсності у світ ілюзій, а отже, шкодить розвитку її соціальної активності.

Висновки. Таким чином, структура об'єктивних взаємовідношень мистецтва і релігії носить досить складний характер: з одного боку, очевидна їх формальна психологічна близькість, з іншого, – їх соціальна спрямованість, соціальні функції принципово відмінні і навіть протилежні. Ця діалектика співвідношень вказаних форм свідомості, з одного боку, дає можливість їх зближення і навіть злиття, а, з іншого, передбачає наявність глибших внутрішніх протиріч релігійного мистецтва. Але суть проблеми у тому, щоб з'ясувати, чому так довго й вперто протиставляються одне одному ці дві форми відображення світу, а саме, світського і сакрального. Відносність цих понять полягає не лише у сфері діалектики, а й у співставленні феноменів зображення. Твори світського мистецтва містять у собі щось сакральне. І ця відносність виявляється тоді, коли на рівні естетичного у творах високого мистецтва використовують релігійні поняття.

Література:

1. Виготский Л.С. Психология искусства. – М., 1968. – 270 с.
2. Гадамер Ганс Георг. Истина і метод. Т.1. – К.: «Юніверс», 2000. – 320 с.
3. Ницше Ф. По ту сторону добра и зла. – Минск: «Харвест», 2003. – 158 с.
4. Писарев Д.И. Соч. в 4 т. – М., Т.3, – 372 с.
5. Фейербах Л. Избранные философские произведения. – М., 1995. – 342 с.
6. Яковлев Е. Г. Эстетическое чувство и религиозное переживание. – М., 1964.
7. Simmel G. Brücke und Tür, ed Landmann, 1957.
8. Dilthey W. Gesammelte Schriften, Bd VII.